

Julian Jezioro

Udostępnianie przez jednostki uczelniane, mające status archiwów, prac doktorskich niepublikowanych w świetle prawa autorskiego : wybrane zagadnienia prawne na tle praktyki

Folia Iuridica Wratislaviensis 1/2, 85-96

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Udostępnianie przez jednostki uczelniane, mające status archiwów, prac doktorskich niepublikowanych w świetle prawa autorskiego – wybrane zagadnienia prawne na tle praktyki¹

I. Wprowadzenie

Podstawowym celem tego opracowania jest ocena prawna, zasadniczo w odniesieniu do uregulowania prawa autorskiego oraz regulującego działalność jednostek narodowego zasobu archiwalnego, zasad udostępniania pracownikom uczelni oraz osobom trzecim (w tym studentom i słuchaczom) prac doktorskich oraz dodatkowo innych opracowań naukowych będących na „prawach maszynopisu” (w znaczeniu brak publikacji), a znajdujących się w zasobach archiwalnych jednostek uczelnianych. Jak wiadomo, opracowania takie jako nieopublikowane nie są dostępne w sieci handlowej oraz zasobach bibliotecznych. Natomiast zawarty w nich przekaz może mieć istotne znaczenie dla działalności naukowej lub dydaktycznej.

Zwykle dokumentacja zawierająca prace doktorskie przechowywana jest w archiwach konkretnej uczelni i obejmuje prace doktorskie „bronione” na niej w bardzo różnych okresach, niejednokrotnie od czasu powstania konkretnej uczelni. Bardzo często w polskich realiach okres ten „sięga” aż po lata bezpośrednio po II wojnie światowej (połowa lat 40. XX w.) lub też okresów wcześniejszych. W związku z ustawową funkcją realizowaną przez tego typu jednostki niejednokrotnie zgłaszane są wnioski, także przez osoby spoza grona pracowników takiej uczelni, o udostępnienie objętych nią prac doktorskich. Stan taki zmusza do postawienia szeregu pytań dotyczących praktyki działalności archiwów. Jednostki takie z jednej strony w ramach swych zadań statutowych

¹ Autor czuje się w obowiązku poinformować, że podstawową przyczyną powstania tego opracowania w jego pierwotnej postaci była prośba o sporządzenie opinii i cenne sugestie p. mgr E. Kłapcińskiej – Pełnomocnika JM Rektora Uniwersytetu Wrocławskiego ds. Kancelaryjnych, a sformułowana tu ocena prawna omawianych zagadnień jest zgodna z treścią pierwotnej opinii, która została przekazana do Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego.

zobligowane są do udostępnienia swoich zasobów, ale z drugiej nie zwalnia ich to z konieczności stosowania obowiązujących przepisów, takich jak uregulowanie prawa autorskiego. Przy czym pominę tu zagadnienie konsekwencji prawnych, sposobu wykorzystania takich prac przez osoby, którym zostały one udostępnione, co jest problemem znacznie szerszym i wymagającym powstania odrębnego opracowania.

W tak określonej problematyce w pierwszym rzędzie musi pojawić się pytanie o konieczność każdorazowego uzyskiwania zgody autora takiego opracowania na udostępnienie określonym podmiotom, co z wiadomych przyczyn, zwłaszcza w odniesieniu do opracowań „starszych”, może okazać się ze względów praktycznych bardzo utrudnione.

Wiąże się z tym następne pytanie – czy praca doktorska ma status prawny dzieła „rozpowszechnionego” w rozumieniu aktualnie obowiązujących przepisów prawa autorskiego. Jak wiadomo stan taki istotnie wpływa na możliwość legalnego korzystania w ramach instytucji dozwolonego użytku (por. art. 23 i nast. ustawy z 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych²). W dalszej kolejności rodzi się pytanie, jaki wpływ na ten status ma wynik konkretnego przewodu – w postaci pomyślny bądź niepomyślny dla doktoranta merytorycznie lub ze względów formalnych – „obrony” konkretnej rozprawy.

I w końcu szerszy problem legalnego udostępniania takich prac przy uwzględnieniu poza regulacją Prawa autorskiego także ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach³ oraz rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 22 września 2011 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodach doktorskich...⁴

Prowadzona tu analiza prawna dotyczyć będzie wybranych przepisów wskazanych powyżej ustaw – Prawa autorskiego, ustawy o archiwach i Rozporządzenia – oraz pomocniczo uwzględnione zostaną też przepisy rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 14 września 2011 r. w sprawie dokumentacji przebiegu studiów⁵. Treść konkretnych norm przywołana zostanie w trakcie analizy, częściowo – dla czytelności wywodu – w przypisach.

² T.j. Dz. U. z 2006 r., Nr 90, poz. 631 ze zm. – zwana dalej „Prawem autorskim”

³ T.j. Dz. U. z 2011 r., Nr 123, poz. 698 ze zm. – zwana dalej „ustawą o archiwach”.

⁴ Dz. U. Nr 204, poz. 1200 – zwanego dalej „Rozporządzeniem”.

⁵ Dz. U. Nr 201, poz. 1188.

II. Aspekt czasu powstania opracowania naukowego

Na wstępie należy przyjąć, że omawiane tu problemy dotyczą możliwości korzystania z utworów w rozumieniu art. 1 Prawa autorskiego. Zakładam bowiem, że prace doktorskie – co do zasady – spełniają te wymogi. Przy czym dotyczy to zasadniczo prac, które nie zostały opublikowane i są jedynie dostępne jako element zbiorów archiwalnych – w wykonaniu obowiązków ustawowych nałożonych zasadniczo przez ustawę o archiwach oraz przepisy wykonawcze dotyczące – w aktualnym stanie prawnym – zwłaszcza dokumentowania przebiegu studiów doktoranckich.

Wszystkie postawione na wstępie problemy dotyczą w istocie możliwości korzystania z takich utworów. Udostępnianie prac przez archiwa stanowi bowiem element „korzystania” z utworu w rozumieniu art. 17 Prawa autorskiego⁶, a także wiąże się z realizacją prawa do decydowania o pierwszym udostępnieniu utworu publiczności (art. 16 pkt 3 Prawa autorskiego⁷), a więc należy uznać takie działanie za ingerencję w uprawnienia zakazowe osobiste i majątkowe podmiotu praw autorskich.

Wobec faktu, iż zasoby archiwalne zwykle obejmują prace doktorskie z okresu od lat 40. XX w., na wstępie należy zająć się problemem, czy obecnie wiążące zasady dotyczące korzystania z utworów dotyczą także prac powstałych przed 1994 r., kiedy to weszły w życie przepisy Prawa autorskiego. Zgodnie z art. 124 Prawa autorskiego, który reguluje te kwestie, przepisy przywołanej tu ustawy stosuje się do utworów:

- „1) ustalonych po raz pierwszy po jej wejściu w życie (a więc od 24 maja 1994 r.);
- 2) do których prawa autorskie według przepisów dotychczasowych nie wygasły;
- 3) do których prawa autorskie według przepisów dotychczasowych wygasły, a które według niniejszej ustawy korzystają nadal z ochrony, z wyłączeniem okresu między wygaśnięciem ochrony według ustawy dotychczasowej i wejściem w życie niniejszej ustawy”.

⁶ Art. 17. Jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, twórcy przysługuje wyłączne prawo do korzystania z utworu i rozporządzania nim na wszystkich polach eksploatacji oraz do wynagrodzenia za korzystanie z utworu.

⁷ Art. 16. Jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, autorskie prawa osobiste chronią nieograniczoną w czasie i niepodlegającą zrzeczeniu się lub zbyciu więź twórcy z utworem, a w szczególności prawo do:

- 1) autorstwa utworu;
- 2) oznaczenia utworu swoim nazwiskiem lub pseudonimem albo do udostępniania go anonimowo;
- 3) nienaruszalności treści i formy utworu oraz jego rzetelnego wykorzystania;
- 4) decydowania o pierwszym udostępnieniu utworu publiczności;
- 5) nadzoru nad sposobem korzystania z utworu.

W tych dwóch ostatnich przypadkach należy przyjąć na podstawie art. 36–39 Prawa autorskiego⁸, że dotyczy to utworów, których autorzy jeszcze żyją lub umarli, ale nie nastąpiło to wcześniej niż przed 1942 r., czyli nie upłynął okres 70 pełnych lat liczonych od roku następnego po śmierci autora; co w praktyce oznacza, że dotyczy to zapewne wszystkich przedmiotowych w tym opracowaniu prac znajdujących się w archiwach. Można też dodać, że „ustawa nie narusza własności egzemplarzy utworów rozpowszechnionych przed dniem jej wejścia w życie”, a dodatkowo zasady tu przedstawione „stosuje się do utworów obywateli obcych stale zamieszkałych za granicą, pod warunkiem wzajemności” (ust. 2).

Jak z tego wynika, obecnie obowiązujące przepisy, ze względu na datę powstania pierwszych prac doktorskich będących w dyspozycji archiwów, mają co do zasady zastosowanie do wszystkich prac doktorskich, jakich dotyczy to opracowanie, bez względu na datę ich powstania. Ewentualne wygaśnięcie ich ochrony w zakresie praw majątkowych nastąpi dopiero w przyszłości, i to różnie w odniesieniu do różnych prac, bo zależy to od daty śmierci ich autorów.

Można tu dodać, że z tą chwilą prace te staną się na skutek wygaśnięcia autorskich praw majątkowych elementem tzw. „domeny publicznej” i będą mogły być wykorzystywane bez zgody autorsko uprawnionych, ale nie wygaśnięcie ochrony autorskich praw osobistych i ewentualne korzystanie musi uwzględniać zakres wyłączności zastrzeżony na rzecz ich autorów przez art. 16 Prawa autorskiego. Z tym zastrzeżeniem, że można przyjąć za pewnik, iż prawo do „decydowania o pierwszym udostępnieniu utworu publiczności” zostało już w odniesieniu do prac doktorskich „skonsumowane”, skoro ich obrona (ze względu na jej charakter) wymaga ich publicznego udostępnienia, a tym

⁸ Art. 36. Z zastrzeżeniem wyjątków przewidzianych w ustawie, autorskie prawa majątkowe gasną z upływem lat siedemdziesięciu:

1) od śmierci twórcy, a do utworów współautorskich – od śmierci współtwórcy, który przeżył pozostałych;

2) w odniesieniu do utworu, którego twórca nie jest znany – od daty pierwszego rozpowszechnienia, chyba że pseudonim nie pozostawia wątpliwości co do tożsamości autora lub jeżeli autor ujawnił swoją tożsamość;

3) w odniesieniu do utworu, do którego autorskie prawa majątkowe przysługują z mocy ustawy innej osobie niż twórca – od daty rozpowszechnienia utworu, a gdy utwór nie został rozpowszechniony – od daty jego ustalenia;

4) w odniesieniu do utworu audiowizualnego – od śmierci najpóźniej zmarłej z wymienionych osób: głównego reżysera, autora scenariusza, autora dialogów, kompozytora muzyki skomponowanej do utworu audiowizualnego.

Art. 37. Jeżeli bieg terminu wygaśnięcia autorskich praw majątkowych rozpoczyna się od rozpowszechnienia utworu, a utwór rozpowszechniono w częściach, odcinkach, fragmentach lub wkładkach, bieg terminu liczy się oddzielnie od daty rozpowszechnienia każdej z wymienionych części.

Art. 38. (uchylony).

Art. 39. Czas trwania autorskich praw majątkowych liczy się w latach pełnych następujących po roku, w którym nastąpiło zdarzenie, od którego zaczyna się bieg terminów określonych w art. 36 i art. 37.

samym nie będzie mogło być podstawą do dochodzenia w tym zakresie ochrony przez podmioty wskazane w art. 78 ust. 2-4 Prawa autorskiego⁹.

III. Wymóg zgody autora opracowania naukowego na udostępnienie opracowania – zasada ogólna

Dla sformułowania oceny prawnej istotne znaczenie ma określenie, z jakich powodów i czy wymagane jest uzyskanie zgody autorów poszczególnych prac na udostępnienie ich przez archiwa. Otóż należy zważyć, że przywołane tu przepisy art. 16 i 17 Prawa autorskiego stanowią swoisty punkt wyjścia dla dokonania właściwej oceny prawnej postawionego problemu. Wynika z nich bowiem, że pierwotnie podmiotem wyłącznie uprawnionym w zakresie takiego korzystania z utworu jest podmiot praw autorskich majątkowych i osobistych w odniesieniu do konkretnego dzieła. Co do zasady podmiotem tym jest pierwotnie autor. Wynika to jednoznacznie z treści art. 8 Prawa autorskiego:

- „1. Prawo autorskie przysługuje twórcy, o ile ustawa nie stanowi inaczej.
2. Domniemywa się, że twórcą jest osoba, której nazwisko w tym charakterze uwidoczniiono na egzemplarzach utworu lub której autorstwo podano do publicznej wiadomości w jakikolwiek inny sposób w związku z rozpowszechnianiem utworu.
3. Dopóki twórca nie ujawnił swojego autorstwa, w wykonywaniu prawa autorskiego zastępuje go producent lub wydawca, a w razie ich braku – właściwa organizacja zbiorowego zarządzania prawami autorskimi”.

Tak więc jedynie wtedy, kiedy autor wyrazi na to zgodę lub też przepis ustawowy wprowadzi wyjątek od tej zasady, możliwe jest m.in. legalne korzystanie z utworu przez inne podmioty. Jednak opracowanie to dotyczy specyficznego korzystania z dzieła – udostępniania go przez archiwa dwóm, nieco odrębnie traktowanym przez przepisy, kategoriom podmiotów: pracownikom uczelni oraz „osobom trzecim” (w tym także studentom i słuchaczom). Prowadzona tu analiza musi więc zmierzać do stwierdzenia, czy istnieje uregulowanie prawne, które zawiera opisany tu wyjątek, a w szczególności, czy wynika on z przywołanych na wstępie uregulowań prawnych.

⁹ Art. 78.2. Jeżeli twórca nie wyraził innej woli, po jego śmierci z powództwem o ochronę autorskich praw osobistych zmarłego może wystąpić małżonek, a w jego braku kolejno: zstępni, rodzice, rodzeństwo, zstępni rodzeństwa.

3. Jeżeli twórca nie wyraził innej woli, osoby wymienione w ust. 2 są uprawnione w tej samej kolejności do wykonywania autorskich praw osobistych zmarłego twórcy.

4. Jeżeli twórca nie wyraził innej woli, z powództwem, o którym mowa w ust. 2, może również wystąpić stowarzyszenie twórców właściwe ze względu na rodzaj twórczości lub organizacja zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi, która zarządzała prawami autorskimi zmarłego twórcy.

W pierwszej kolejności należy rozważyć samo uregulowanie Prawa autorskiego. Istotne jest zwłaszcza to, że jeszcze do niedawna prace doktorskie powstawały zwykle w ramach stosunku pracy, jaki łączył doktoranta i uczelnię. A w odniesieniu do takich utworów (tzw. „utworów pracowniczych”) ustawodawca konstruuje nabycie praw autorskich majątkowych przez pracodawcę na podstawie art. 12–13 Prawa autorskiego¹⁰. Wydaje się jednak, że zasady te nie znajdują zwykle zastosowania do prac doktorskich, które należy zakwalifikować jako utwory naukowe w rozumieniu art. 14 Prawa autorskiego:

- „1. Jeżeli w umowie o pracę nie postanowiono inaczej, instytucji naukowej przysługuje pierwszeństwo opublikowania utworu naukowego pracownika, który stworzył ten utwór w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy. Twórcy przysługuje prawo do wynagrodzenia. Pierwszeństwo opublikowania wygasa, jeżeli w ciągu sześciu miesięcy od dostarczenia utworu nie zawarto z twórcą umowy o wydanie utworu albo jeżeli w okresie dwóch lat od daty jego przyjęcia utwór nie został opublikowany.
2. Instytucja naukowa może, bez odrębnego wynagrodzenia, korzystać z materiału naukowego zawartego w utworze, o którym mowa w ust. 1, oraz udostępniać ten utwór osobom trzecim, jeżeli to wynika z uzgodnionego przeznaczenia utworu lub zostało postanowione w umowie”.

W konsekwencji w odniesieniu do tych prac, jeśli powstaną jako wynik wykonania obowiązków ze stosunku pracy, uczelnia nie nabywa praw autorskich, ale ograniczone terminami z art. 14 ust. 1 Prawa autorskiego prawo do pierwszeństwa publikacji takich dzieł oraz m.in. prawo do korzystania z utworu poprzez udostępnienie go „osobom trzecim”, ale co wymaga podkreślenia, pod warunkiem, że autor takiej pracy wyrazi na to zgodę¹¹.

¹⁰ Art. 12. 1. Jeżeli ustawa lub umowa o pracę nie stanowią inaczej, pracodawca, którego pracownik stworzył utwór w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy, nabywa z chwilą przyjęcia utworu autorskie prawa majątkowe w granicach wynikających z celu umowy o pracę i zgodnego zamiaru stron.

2. Jeżeli pracodawca, w okresie dwóch lat od daty przyjęcia utworu, nie przystąpi do rozpowszechniania utworu przeznaczonego w umowie o pracę do rozpowszechnienia, twórca może wyznaczyć pracodawcy na piśmie odpowiedni termin na rozpowszechnienie utworu z tym skutkiem, że po jego bezskutecznym upływie prawa uzyskane przez pracodawcę wraz z własnością przedmiotu, na którym utwór utrwalono, powracają do twórcy, chyba że umowa stanowi inaczej. Strony mogą określić inny termin na przystąpienie do rozpowszechniania utworu.

3. Jeżeli umowa o pracę nie stanowi inaczej, z chwilą przyjęcia utworu pracodawca nabywa własność przedmiotu, na którym utwór utrwalono.

Art. 13. Jeżeli pracodawca nie zawiadomi twórcy w terminie sześciu miesięcy od dostarczenia utworu o jego nieprzyjęciu lub uzależnieniu przyjęcia od dokonania określonych zmian w wyznaczonym w tym celu odpowiednim terminie, uważa się, że utwór został przyjęty bez zastrzeżeń. Strony mogą określić inny termin.

¹¹ Można dodać, że obecne uregulowanie w dużej mierze odpowiada regulacji zawartej w art. 14 ustawy o prawie autorskim z 1952 r., która była „poprzedniczką” obecnego Prawa autorskiego.

Konkludując tę część prowadzonych tu rozważań, należy stwierdzić, iż co do zasady ogólnej, w odniesieniu do prac naukowych, które powstały w ramach stosunku pracy z uczelnią, legalne udostępnienie osobom trzecim takich opracowań – w praktyce – wymaga zgody udzielonej przez jej autora. Zgody wyraźnej lub wynikającej pośrednio z „uzgodnionego przeznaczenia utworu”; co będzie dotyczyło zasadniczo prac, które są jednocześnie ekspertyzami itp. opracowaniami niejako z samego założenia funkcjonalnego przeznaczonego dla innych podmiotów niż uczelnia i jej pracownik. Na podstawie omawianej tu regulacji dopuszcza się jedynie udostępnienie takich opracowań własnym pracownikom uczelni dla celów badawczych oraz dydaktycznych¹².

IV. Rozprawa doktorska – opracowanie naukowe rozpowszechnione

Dla tego opracowania istotne jest jednak to, czy prace doktorskie, jako odrębna kategoria opracowań naukowych, z „samej” definicji nie spełniają drugiego z przytoczonych tu warunków – ich udostępnienie osobom trzecim nie „wynika z uzgodnionego przeznaczenia utworu”? Pytanie to jest o tyle uzasadnione, że elementem przewodu doktorskiego jest i było dotychczas – jako warunek jego realizacji – udostępnienie publiczne opracowania stanowiącego rozprawę doktorską. W aktualnym stanie prawnym wynika to z treści § 7 Rozporządzenia, który w ust. 3 przewiduje m.in. obowiązek „jednostki organizacyjnej albo komisji doktorskiej” poinformowania o miejscu złożenia rozprawy „w celu umożliwienia zapoznania się z nią przez zainteresowanych”. Co oznacza, że warunkiem realizacji trybu przewidzianego przez te przepisy dla przewodu doktorskiego jest udostępnienie nieograniczonemu kręgowi zainteresowanych pracy doktorskiej. Tak więc, skoro autor pracy doktorskiej wyraża zgodę na jej wykorzystanie w „swoim” przewodzie doktorskim, to w istocie wyraża też zgodę na udostępnienie jej potencjalnie nieograniczonemu kręgowi osób, a więc wyraża w ten sposób (poprzez uzgodnienie „przeznaczenia” utworu) także zgodę na upublicznienie dzieła¹³.

Należy uznać, że w kategoriach Prawa autorskiego jest to równoznaczne z rozpowszechnieniem takiego opracowania. Zgodnie bowiem z art. 6 ust. 1 pkt 3 Prawa autorskiego: „utworem rozpowszechnionym jest utwór, który za zezwoleniem twórcy został w jakikolwiek sposób udostępniony publicznie”. W konsekwencji należy uznać,

¹² Tak: J. Barta i R. Markiewicz, [w:] J. Barta, M. Czajkowska-Dąbrowska, Z. Cwiąkański, R. Markiewicz, E. Traple, *Prawo autorskie i prawa pokrewne. Komentarz*, Kraków 2005, s. 221.

¹³ W literaturze prawa autorskiego dominuje szerokie, przeciwstawiane „wąskiemu” znaczeniu określenia „opublikowanie”, rozumienie tego pojęcia – jako „wszelkie formy udostępnienia utworu «publicznie»”; por. M. Czajkowska-Dąbrowska, [w:] *ibidem*, s. 162.

że dopełnienie tych czynności jest równoznaczne z realizacją autorskiego prawa do decydowania „o pierwszym udostępnieniu utworu publiczności”. A tym samym autor nie będzie mógł skutecznie przeciwstawiać się, powołując się na swoje prawa autorskie, korzystaniu z takiego utworu, jeśli z przepisów wynika, że warunkiem takiego korzystania jest rozpowszechnienie dzieła¹⁴.

Mając powyższe na względzie, należy skonkludować, że w opisanych tu okolicznościach w odniesieniu do prac doktorskich, które zostały lub zostaną rozpowszechnione w przedstawiony powyżej sposób, za spełniony należy uznać wymóg zgody wynikający z uregulowania art. 14 ust. 2 Prawa autorskiego bez względu na fakt złożenia „bezpośredniego” oświadczenia w sprawie zgody na udostępnienie opracowania osobom trzecim.

Jednocześnie w odniesieniu do prac doktorskich, które nie mogą być zakwalifikowane jako utwory pracownicze, należy uznać, że skoro zostały one rozpowszechnione w rozumieniu art. 6 ust. 1 pkt 3 Prawa autorskiego, to dopuszczalne jest co najmniej ich wykorzystanie w ramach dozwolonego użytku w takim zakresie, w jakim warunkiem takiego korzystania jest rozpowszechnienie utworu. Mając na względzie cele tego opracowania, sformułowaną w ten sposób ocenę należy odnieść zwłaszcza do uregulowania zawartego w art. 27 i 28 Prawa autorskiego¹⁵:

„Art. 27. Instytucje naukowe i oświatowe mogą, w celach dydaktycznych lub prowadzenia własnych badań, korzystać z rozpowszechnionych utworów w oryginale i w tłumaczeniu oraz sporządzać w tym celu egzemplarze fragmentów rozpowszechnionego utworu.

Art. 28. Biblioteki, archiwa i szkoły mogą:

- 1) udostępniać nieodpłatnie, w zakresie swoich zadań statutowych, egzemplarze utworów rozpowszechnionych;
- 2) sporządzać lub zlecać sporządzanie egzemplarzy rozpowszechnionych utworów w celu uzupełnienia, zachowania lub ochrony własnych zbiorów;
- 3) udostępniać zbiory dla celów badawczych lub poznawczych za pośrednictwem końcówek systemu informatycznego (terminali) znajdujących się na terenie tych jednostek”.

¹⁴ Por. w tej kwestii J. Barta, R. Markiewicz, *Autorskoprawne problemy prac magisterskich i doktorskich*, [w:] E. Wosik (oprac. red.), *Raport o poszanowaniu autorstwa w pracach dyplomowych oraz doktorskich w instytucjach akademickich oraz naukowych*, Warszawa 2005, s. 9; należy też dodać, że autorzy ci trafnie wskazują na odmienny, ze względu na brak spełnienia przesłanki rozpowszechnienia, w tym zakresie status prac magisterskich, licencjackich i in. tworzonych w trakcie studiów.

¹⁵ Ponadto dotyczy to także prawa cytatu i wykorzystania utworu w antologiach na podstawie art. 29 Prawa autorskiego – tak J. Barta i R. Markiewicz w: *ibidem*.

Tak więc opisane w tych przepisach korzystanie z rozpowszechnionych prac doktorskich należy uznać za legalne i w efekcie nie wymaga uzyskiwania dodatkowej zgody od autora.

Niezależnie od uregulowania Prawa autorskiego działalność archiwów podlega reglamentacji przepisów ustawy o archiwach. Analiza przepisów tej ustawy prowadzi do wniosku, że uregulowanie to nie wpływa w sposób istotny na sformułowane tu wnioski, w istocie można je uznać za uzupełnienie uregulowania omawianego w opinii. I tak przykładowo, zgodnie z art. 16 ustawy o archiwach:

„1. Materiały archiwalne udostępnia się jednostkom organizacyjnym i obywatelom dla potrzeb nauki, kultury, techniki oraz gospodarki. Udostępnianie materiałów archiwalnych dla powyższych potrzeb jest bezpłatne. [...]

2a. Archiwa państwowe wykonują usługi archiwalne w zakresie wyszukiwania, prowadzenia kwerend, kopiowania, przetwarzania i przekazywania danych przy użyciu systemów teleinformatycznych lub informatycznych nośników danych oraz konserwacji materiałów archiwalnych na potrzeby, o których mowa w ust. 1. Archiwa państwowe mogą również prowadzić działalność usługową, polegającą na przechowywaniu, kopiowaniu i konserwacji dokumentacji o czasowym okresie przechowywania, w tym dokumentacji osobowej i płacowej pracodawców”.

Natomiast art. 23 stanowi, „że działalność archiwalna obejmuje gromadzenie, ewidencję, przechowywanie, opracowanie, zabezpieczenie i udostępnianie materiałów archiwalnych oraz prowadzenie działalności informacyjnej”.

Artykuł 35 dotyczący archiwów zakładowych stanowi zaś, co następuje:

- „1. Archiwa zakładowe obejmują zasięg działania jednostki organizacyjnej, w której zostały utworzone.
2. Zasób archiwalny archiwów zakładowych stanowią materiały archiwalne powstałe i powstające w związku z działalnością jednostek organizacyjnych, w których zostały utworzone. Archiwa zakładowe nie mogą posiadać zasobu historycznego; nie dotyczą to archiwów szkół wyższych.
3. Zasób archiwalny archiwów zakładowych służy potrzebom jednostek, w których archiwa te zostały utworzone. Do korzystania z tego zasobu przez osoby trzecie konieczne jest zezwolenie kierownika jednostki organizacyjnej, w której istnieje archiwum zakładowe”.

V. Wnioski końcowe

Aktualnie przechodzę do sformułowania ostatecznych wniosków, które są próbą odpowiedzi na postawione na wstępie pytania i poruszone problemy.

W praktyce działalności jednostek archiwizujących opracowania naukowe, w odniesieniu do prac doktorskich, które zostały rozpowszechnione poprzez ich publiczne udostępnienie w trakcie przewodu doktorskiego poprzez „udostępnienie do wglądu zainteresowanym”, nie ma prawnej konieczności uzyskiwania zgody na udostępnienie ich także dowolnym osobom trzecim w ramach działalności archiwum. W szczególności nie ma podstaw do konstruowania obowiązku „gromadzenia” stosownych oświadczeń ich autorów przez takie instytucje. Jednak przy zastrzeżeniu, że działania polegające na korzystaniu z takich opracowań, podejmowane przez archiwa, mieszczą się w granicach wyznaczonych zwłaszcza przez art. 28 pkt 1 Prawa autorskiego, istotne jest bowiem, że „biblioteki, archiwa i szkoły mogą [...] udostępniać nieodpłatnie, w zakresie swoich zadań statutowych, egzemplarze utworów rozpowszechnionych”. Należy podkreślić, że nie dotyczy to jednak innych rodzajów utworów naukowych, o ile nie został spełniony warunek ich rozpowszechnienia (bądź publikacji), a więc w odniesieniu do nich wymagana jest stosowna zgoda autora.

Należy też dodać, że dla powstania skutków „rozpowszechnienia utworu” w odniesieniu do rozpraw doktorskich w rozumieniu Prawa autorskiego obojętne jest, czy po udostępnieniu do wglądu zainteresowanym egzemplarzy opracowania następnie przeprowadzone zostaną dalsze etapy przewodu doktorskiego, a więc czy dojdzie lub doszło do publicznej obrony pracy. Za wystarczające uznać należy – w aktualnym stanie prawnym – udostępnienie pracy w opisanym powyżej trybie przewidzianym przez Rozporządzenie.

Co do ostatniego postawionego na wstępie zagadnienia ogólnego, dotyczącego legalności postępowania jednostek archiwalnych, to odpowiedź na nie zawarta jest zasadniczo w dwóch pierwszych sformułowanych tu konkluzjach, a częściowo wynika z nich *a contrario*. Jak oceniam, istotna jest w tej działalności – w odniesieniu do archiwaliów (w znaczeniu opracowań naukowych) chronionych przez Prawo autorskie – wstępna ocena prawna statusu konkretnej pracy z uwzględnieniem takich elementów jak:

- 1/ ewentualne wygaśnięcie praw autorskich (art. 36–39 Prawa autorskiego),
- 2/ jej charakter (np. praca pracownicza w rozumieniu art. 12–14 Prawa autorskiego lub nie),
- 3/ fakt, czy jest to praca doktorska lub inna praca naukowa oraz
- 4/ fakt, czy jest to opracowanie rozpowszechnione w przedstawionym powyżej ujęciu Prawa autorskiego.

Dopiero na tej podstawie będzie można dokonać oceny, czy istnieje już podstawa ustawowa (np. wynikająca z postanowień art. 27, 28 Prawa autorskiego), czy też wymagana jest dodatkowo zgoda autora na korzystanie (w tym udostępnianie nawet nieodpłatne) takiego utworu.

Każdorazowo punktem wyjścia dla skonkretyzowanej oceny powinno być ustalenie, że brak rozpowszechnienia opracowania oznacza ograniczoną możliwość jego wykorzystania, a więc udostępnienia osobom trzecim także w ramach działalności statutowej archiwum. A brak zastosowania się do tej zasady wywołuje konsekwencje w postaci powstania ochrony prawnej (zasadniczo w sferze prawa prywatnego możliwość realizacji roszczeń z art. 78 i 79 Prawa autorskiego); nie da się przy tym wykluczyć odpowiedzialności karnej.

Można też dodać, że sformułowane tu wnioski aktualnie (*de lege lata*) dotyczą także tzw. „dzieł osieroconych”, tj. chronionych przez uregulowanie Prawa autorskiego, w stosunku do których nie jest faktycznie możliwe uzyskanie stosownej zgody przez podmiot autorskouprawniony w rozumieniu art. 8 oraz 78 ust. 2–3 Prawa autorskiego. Przy czym zgodnie z postanowieniami Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/28/UE z dnia 25 października 2012 r. w sprawie niektórych dozwolonych sposobów korzystania z utworów osieroconych – szczególne uprawnienia w zakresie legalnego publicznego udostępnienia takich dzieł, po implementacji tej dyrektywy, będą przysługiwały m.in. archiwom i bibliotekom jako instytucjom kultury¹⁶. Należy oczekiwać, że ze względu na postanowienia art. 9 ust. 1 dyrektywy akt ten zostanie implementowany przed 29 października 2014 r.

Informacyjnie można także wskazać, że dyrektywa w art. 2 określa, że utwór (lub fonogram) może być uznany za osierocony: „jeżeli żaden z podmiotów uprawnionych do niego nie jest znany lub, nawet jeżeli chociaż jeden z nich jest znany, żaden nie został odnaleziony pomimo starannego poszukiwania podmiotów uprawnionych, przeprowadzonego i zarejestrowanego zgodnie z art. 3” i wprowadza w przywołanym tak przepisie szczegółowy tryb „starannego poszukiwania” podmiotów uprawnionych. Przyjęte w dyrektywie rozwiązania uzasadnione zostały ważkimi względami związanymi z ogólnym interesem kultury europejskiej – mają z jednej strony chronić dzieła osierocone przed zapomnieniem oraz utratą ich walorów „jakościowych”, a z drugiej mają sprzyjać działalności umożliwiającej zapewnienie łatwego dostępu do nich, ich utwaleń w formie cyfrowej (po digitalizacji) za pomocą komunikacji internetowej.

¹⁶ Zgodnie z art. 1 ust. 1 „dyrektywa dotyczy niektórych sposobów korzystania z utworów osieroconych przez publicznie dostępne biblioteki, placówki oświatowe oraz muzea, a także przez archiwa, instytucje odpowiedzialne za dziedzictwo filmowe lub dźwiękowe oraz nadawców publicznych mających siedzibę w państwach członkowskich, w celu realizacji ich zadań leżących w interesie publicznym”.

Summary

Allowing access to doctoral dissertations unpublished in view of the copyright by university organisational units possessing the status of archives

The subject of considerations – primarily based on the Act on copyright and neighbouring rights of 4 February 1994 – is the practice of allowing access to scientific works, and especially doctoral dissertations, as stipulated by the Act on national archival resources and archives of 14 July 1983 to interested persons. The author argues that due to their public accessibility during doctoral proceedings, consisting in “allowing access to interested persons”, an archive is not legally required to obtain permission to allow access to any third person. At the same time the principle does not apply to other types of academic works unless the condition of their dissemination (or publication) has been met. In their case the author’s consent is required. The article also presents general criteria for appropriate evaluation of legality of allowing access to archival material (understood as scientific works) protected by copyright: 1/ ceasement of copyright (art. 36 – 39, the Act on copyright and neighbouring rights); 2/ the character of the work (e.g. employees work as stipulated by art. 12 -14, the Act on copyright and neighbouring rights); 3/ the fact that it is a doctoral dissertation or another type of academic work 4/ the fact that it is the work disseminated as stipulated by the Act on copyright and neighbouring rights. These rules should also be applied to the so-called “orphaned works”. A suggestion was formulated *de lege ferenda* that a solution should be adopted stipulating that a consent for access to ”orphaned” works may be acquired as part of collective management of these rights by organizations of collective management of copyright and neighbouring rights.